

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕДІЙНОСТІ ШЛЮБУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

LEGAL CONSEQUENCES OF THE NULLITY OF A MARRIAGE: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Лялькін О.С., студент V курсу

Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Єфіменко Л.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних аспектів недійсності шлюбу. Сімейний кодекс України (СК України) закріплює три види недійсності шлюбу, а саме: 1) шлюб, який є недійсним в силу закону (стаття 39 СК України); 2) шлюб, який визнається недійсним за рішенням суду (стаття 40 СК України); 3) шлюб, який може бути визнаний недійсним за рішенням суду (стаття 41 СК України). Згідно з частиною 1 статті 45 СК України недійсний шлюб, а також шлюб, визнаний недійсним за рішенням суду, не є підставою для виникнення у осіб, між якими він був зареєстрований, прав та обов'язків подружжя, а також прав та обов'язків, які встановлені для подружжя іншими законами України. Дослідження теоретичних аспектів правових наслідків недійсності шлюбу передбачатиме аналіз проблематики як загальних правових наслідків недійсності шлюбу, так і так званих суміжних правових наслідків недійсності шлюбу (наслідків недійсності шлюбу, інші, ніж ті, що встановлені статтями 45–46 СК України). Увага також буде присвячена проблемним питанням розмежування недійсних та неукладених шлюбів, оскільки аналіз наукової літератури демонструє певну неоднозначність з приводу ототожнення недійсного та неукладеного шлюбу. Насамкінець, у теоретичній частині будуть порівняні наслідки недійсності шлюбів і наслідки недійсності правочинів. Практична частина стосуватиметься дослідження судової практики. У даній статті будуть проаналізовані правові позиції Верховного Суду, що стосуються аспектів, проаналізованих у теоретичній частині статті (загальні правові наслідки недійсності шлюбу, проблеми розмежування неукладеного шлюбу і недійсного шлюбу та правових наслідків недійсності шлюбу та правові наслідки недійсності правочину). Насамкінець, у статті будуть охарактеризовані релевантні позиції Європейського суду з прав людини з приводу застосування Європейської конвенції з прав людини (Конвенції) у площині досліджуваних проблем, зокрема статті 12 Конвенції ("Право на шлюб"), статті 8 Конвенції ("Право на повагу до приватного і сімейного життя") окремо або у поєднанні із статтею 14 Конвенції ("Заборона дискримінації").

Ключові слова: недійсність шлюбу, правові наслідки недійсності шлюбу, правові позиції Верховного Суду, практика Європейського Суду з прав людини.

The article is devoted to the study of theoretical and practical aspects of marriage nullity. The Family Code of Ukraine outlines three types of marriage nullity, namely: 1) a marriage which is void by virtue of law (Article 39); 2) a marriage which is declared void by a court decision (Article 40); 3) a marriage which may be declared void by a court decision (Article 41). Pursuant to Article 45(1) of the Family Code of Ukraine, a null and void marriage, as well as a marriage declared null and void by a court decision, does not give rise to the rights and obligations of spouses, as well as the rights and obligations established for spouses by other laws of Ukraine. The study of the theoretical aspects of the legal consequences of nullity of marriage will include an analysis of the issues of both general legal consequences of nullity of marriage and the so-called related legal consequences of nullity of marriage (consequences of nullity of marriage other than those established by Articles 45–46 of the Family Code of Ukraine). Attention will also be paid to the problematic issues of distinguishing between void and unconcluded marriages, as the analysis of scientific literature demonstrates some ambiguity regarding the identification of void and unconcluded marriages. Finally, the theoretical part will compare the consequences of nullity of marriages with the consequences of nullity of transactions. The practical part will deal with the study of court practice. This article will analyze the legal positions of the Supreme Court relating to the aspects analyzed in the theoretical part of the article (general legal consequences of nullity of marriage, problems of distinguishing between an unconcluded marriage and a void marriage, and legal consequences of nullity of marriage and legal consequences of voidance of a transaction). Finally, the article will describe the relevant positions of the European Court of Human Rights on the application of the European Convention on Human Rights (the Convention) in the context of the issues under study, in particular, Article 12 of the Convention ("Right to marry"), Article 8 of the Convention ("the Right to respect for private and family life"), either alone or in conjunction with Article 14 of the Convention ("the Prohibition of Discrimination").

Key words: nullity of marriage, legal consequences of nullity of marriage, legal positions of the Supreme Court, case law of the European Court of Human Rights.

Правові наслідки недійсності шлюбу визначені, зокрема, у статтях 45–47 СК України. Згідно з частиною 1 статті 45 СК України недійсний шлюб, а також шлюб, визнаний недійсним за рішенням суду, не є підставою для виникнення у осіб, між якими він був зареєстрований, прав та обов'язків подружжя, а також прав та обов'язків, які встановлені для подружжя іншими законами України.

Згідно з частиною 2 статті 45 СК України майно, набуте особами упродовж недійсного шлюбу вважається таким, що належить їм на праві спільної часткової власності.

Окрім цього, недійсність шлюбу також є підставою настання таких наслідків правового характеру (частини 3–5 статті 45 СК України):

– Якщо особа одержувала аліменти від того, з ким була в недійсному шлюбі, сума сплачених аліментів вважається такою, що одержана без достатньої правової підстави, і

підлягає поверненню відповідно до Цивільного кодексу України, але не більш як за останні три роки.

– Особа, яка поселилася у житлове приміщення іншої особи у зв'язку з реєстрацією з нею недійсного шлюбу, не набула права на проживання у ньому і може бути виселена.

– Особа, яка у зв'язку з реєстрацією недійсного шлюбу змінила своє прізвище, вважається такою, що іменується цим прізвищем без достатньої правової підстави.

Істотно, що відповідно до частини 7 статті 45 СК України наслідки, встановлені частинами 2–5 цієї статті, застосовуються лише до так званої недобросовісної члена подружжя, тобто особи, яка знала про перешкоди до реєстрації шлюбу і приховала їх від другої сторони і (або) від органу державної реєстрації актів цивільного стану.

Стаття 46 СК України, відповідно, закріплює перелік юридичних наслідків для добросовісної сторони недійсного шлюбу.

Окрім цього, відповідно до статті 47 СК України недійсність шлюбу не впливає на обсяг взаємних прав та обов'язків батьків та дитини, яка народилася у цьому шлюбі.

Слушною є думка Розгон О. В., яка стверджує, що наслідки недійсності шлюбу для добросовісного подружжя є практично такими ж, як і при розлученні: особа має право на: поділ майна, набутого у шлюбі як спільної сумісної власності; проживання у житловому приміщенні, у якому вона оселилася у зв'язку з реєстрацією шлюбу; прізвище, яке вона обрала при реєстрації шлюбу; аліменти відповідно до статей 75, 84, 86, 88 СК України [13, с. 30]. Апопій І. В., у свою чергу, зазначає, що при визнанні шлюбу недійсним за добросовісною особою можуть бути збережені тільки права, передбачені статтею 46 СК України, інших прав, що випливають із факту перебування у шлюбі, наприклад, права на спадкування, відшкодування шкоди, заподіяної смертю другого з подружжя, така особа не має [1, с. 58].

Варто зауважити, що наведений у статтях 45–46 СК України перелік правових наслідків недійсності шлюбу не можна вважати вичерпним. В академічній літературі наслідки недійсності шлюбу, інші, ніж ті, що встановлені статтями 45–46 СК України, отримали назву суміжних правових наслідків недійсності шлюбу.

Гопанчук В. С. та Войтенко Т. В., зокрема, виокремлюють такі суміжні правові наслідки недійсності шлюбу, як:

1) недійсність шлюбу не впливає на обсяг взаємних прав та обов'язків батьків та дитини (стаття 47 СК України);

2) збереження набутої повної цивільної дієздатності для добросовісного члена подружжя (відповідно до положень частини 2 статті 34 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України));

3) недійсність шлюбного договору внаслідок недійсності шлюбу без спеціального рішення суду про це (що пояснюється природою шлюбного договору);

4) відсутність в осіб, які перебували у недійсному шлюбі, права на спадкування одне в одного [3, с. 156–158].

Варто зауважити, що атрибутивання Гопанчуком В. С. та Войтенко Т. В. двох останніх з наведених вище правових наслідків недійсності шлюбу як суміжних правових наслідків недійсності шлюбу є суперечливим, оскільки як і недійсність шлюбного договору внаслідок недійсності шлюбу, так і відсутність в осіб, які перебували у недійсному шлюбі, права на спадкування одне в одного, безпосередньо впливають із того, що недійсний шлюб не є підставою для виникнення у осіб, між якими він був зареєстрований, прав та обов'язків подружжя, що, власне, і визначено частиною 1 статті 45 СК України.

Також зауважимо, що Гопанчук В. С. та Войтенко Т. В. звертають увагу на те, що статтею 47 СК України не охоплюються права та обов'язки подружжя щодо дитини, зачатої у недійсному шлюбі, однак, це компенсується положеннями частини другої статті 122 СК України: «Дитина, яка народжена до спливу десяти місяців після припинення шлюбу або визнання його недійсним, походить від подружжя» [3, с. 157].

Окрім цього, питання недійсності шлюбного договору внаслідок недійсності шлюбу також має дискусійний характер в академічній літературі. Більшість науковців погоджується із такою тезою, зокрема Апопій І. В. [1, с. 59], Хобор Р. [19, с. 221], Гопанчук В. С. та Войтенко Т. В. [3, с. 156], Сафончик О. І. [14, с. 56]. Апопій І. В., зокрема, зазначає, що шлюбний договір набуває чинності з моменту реєстрації шлюбу, тобто на нього поширюються правила щодо правочину з відкладальною умовою, і, якщо така умова не настала (сторони не вступили у шлюб або закон не визнає такі відносини шлюбом), то немає підстав вести мову і про наявність шлюбного договору: його не існує, оскільки відсутній головний елемент його дійсності – шлюб [1, с. 59].

Однак, зауважимо, що деякі науковці не поділяють таку позицію. Зокрема, Фурса С. Я стверджує, що шлюбний договір може стосуватися прав та обов'язків третіх осіб, на права та інтереси яких не впливає недійсність шлюбу, тому в цій частині шлюбний договір не може визнаватися недійсним одночасно з визнанням шлюбу недійсним, зазначаючи, що відповідно до статті 47 СК України недійсність шлюбу не повинна впливати на обсяг взаємних прав та обов'язків батьків та дитини, яка народилася у цьому шлюбі і роблячи висновок про те, що фактично недійсність шлюбу тягне недійсність шлюбного договору в частині, яка стосується прав та обов'язків дружини та чоловіка як подружжя [18, с. 152].

Окрім цього, слід зазначити, що у науковій літературі часто ігнорується питання дослідження наслідків недійсності шлюбу, пов'язаних із правовими аспектами громадянства особи, які у свою чергу, можна вважати суміжними правовими наслідками недійсності шлюбу.

Відповідно до абзацу третього пункту 2 частини 2 статті 9 Закону України «Про громадянство» (далі – Закон про громадянство) іноземці та особи без громадянства, які перебувають у шлюбі із громадянином України понад два роки, мають привілейоване становище для прийняття до громадянства України: на таких осіб не поширюється вимога підпункту 3 частини 2 статті 9 Закону про громадянство безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років.

У свою чергу, вичерпний перелік підстав втрати громадянства України наведений у статті 19 Закону про громадянство. Відповідно до пункту 2 цієї статті підставою для втрати громадянства, зокрема, є набуття особою громадянства України на підставі статті 9 Закону про громадянство внаслідок обману, свідомого подання неправдивих відомостей або фальшивих документів.

Таким чином, для недобросовісного суб'єкта недійсність шлюбу може мати своїм наслідком втрату громадянства.

СК України, окрім оперування поняттям «недійсності шлюбу», використовує також таку категорію, як «неукладеність шлюбу» (стаття 48).

Відповідно до статті 48 СК України: «Шлюб, зареєстрований у відсутності нареченої і (або) нареченого, вважається неукладеним. Запис про такий шлюб у органі державної реєстрації актів цивільного стану анулюється за рішенням суду за заявою заінтересованої особи».

Більшість науковців дійшли консенсусу у тому, що визначальною розмежувальною ознакою недійсного шлюбу та неукладеного шлюбу є характер правових наслідків таких шлюбів.

Позиція, що неукладений шлюб не створює жодних правових наслідків, що відрізняє його від недійсного шлюбу, який за певних обставин здатен породжувати певні правові наслідки (наприклад, правові наслідки для добросовісної сторони, визначені у статті 46 СК України), знайшла своє відображення у роботах Розгон О. В. [13, с. 28–29], Явора О. А. [23, с. 145], Чурпіти Г. В. [22, с. 156] та інших.

Однак, в академічній літературі є і інші точки зору на цю проблематику. Так, зокрема, Мироненко В. П. фактично ототожнює правові наслідки недійсності та неукладеності шлюбу, зазначаючи, що незважаючи на те, що недійсний та неукладений шлюб є різними правовими інститутами, обидва шлюби мають і певні однакові правові наслідки: так, за наявності у осіб – «неіснуючого подружжя» дитини, зміни прізвища, майнового спору або інших важливих питань, суд повинен керуватися аналогією закону, а саме використовувати норми статей про визнання шлюбу недійсним [7, с. 26].

Однак, із цією позицією важко погодитись: системний аналіз норм СК України свідчить про те, що інституту недійсності та неукладеності шлюбу є розмежованими законодавцем, не зважаючи на те, що положення про

неукладеність шлюбу (стаття 48 СК України) міститься у главі 5 СК України «Недійсність шлюбу», що є радше недоліком законодавчої техніки.

Вказане підтверджує і аналіз рішень Верховного Суду (Постанова Верховного Суду від 22 серпня 2023 року у справі № 521/3657/22 провадження № 61-12899св22, Постанова Верховного Суду від 24 вересня 2018 року у справі № 344/14781/15-ц, провадження № 61-29958св18), у яких розглядалося питання визнання шлюбу неукладеним.

Подальший аналіз академічної літератури демонструє також певну неоднозначність з приводу ототожнення недійсного та неукладеного шлюбу.

Зокрема, Кравчик М. Б., порівнюючи інститути припинення шлюбу та недійсності шлюбу, зазначає: «недійсний шлюб не породжує жодних правових наслідків із моменту його виникнення, а із припиненням шлюбу правовідносини припиняються на майбутнє» [5, с. 50].

Вочевидь, висновки щодо непородження жодних правових наслідків є релевантними для неукладеного шлюбу, а не недійсного шлюбу, адже, як вже зазначалось, недійсний шлюб здатен породжувати окремі правові наслідки.

Насамкінець, здійснимо порівняння правових наслідків недійсності шлюбу та правові наслідки недійсності правочину.

Більшість науковців стверджують, що правові наслідки недійсності шлюбу та правові наслідки недійсності правочину (параграф 2 глави 16 ЦК України) мають принципово різний характер. Вказана позиція, зокрема, міститься у працях Бородовського С. [2, с. 157–158], Дяковича М. М. [4, с. 37], Ситої О. В. [16, с. 400] та інших.

Зауважимо, що у науковій літературі є і інші погляди з цього приводу. Зокрема, Чабан О. М. фактично виходить із того, що шлюб є правочином:

«У ст. 234 ЦК України не розкриті правові наслідки фіктивного правочину, тільки передбачено визначення фіктивного правочину, визнання його оспорюваним правочином та вказується, що правові наслідки визнання фіктивного правочину встановлюються законами. Так, недійсним за рішенням суду визнається фіктивний шлюб, який укладений жінкою та чоловіком або одним із них без наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя. Правові наслідки недійсності шлюбу залежать від того чи жінка, чоловік у шлюбі були недобросовісними чи добросовісними і відповідно застосовуються наслідки, передбачені ст. 45 або 46 Сімейного кодексу України» [21, с. 129–130].

Однак, із цією позицією погодитись важко, хоча б з тієї причини, що ЦК України та СК України дійсно мають принципово різні положення щодо недійсності правочину та недійсності шлюбу відповідно. Власне, згідно з частиною 1 статті 216 ЦК України недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю. У той же час, як вже було нами зауважено, недійсний шлюб окремі юридичні наслідки породжувати здатен.

Аналіз судової практики Верховного Суду

Проаналізуємо правову позицію Верховного суду у площині загальних правових наслідків недійсності шлюбу. Висновки з цього приводу були визначені, зокрема, у Постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 10.11.2020 у справі № 761/16179/14-ц.

У цій справі заявниця, шлюб якої був визнаний недійсним у судовому порядку, звернулася із позовом про поділ спільно нажитого майна шляхом визнання права власності, посилаючись на статтю 61 СК України (у редакції, чинній на час приватизації спірного майна), див. нижче, та частину другу статті 45 СК України, див. нижче.

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду (далі – КЦС ВС) зазначив, що:

«З урахуванням того, що шлюб укладений між сторонами, у судовому порядку визнаний недійсним, суди

першої та апеляційної інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про те, що у позивача та відповідача не виникло жодних прав та обов'язків, притаманих подружжю, зокрема і щодо поділу майна. Посилання заявника на частину п'яту статті 61 СК України (у редакції, чинній на час приватизації спірного майна), відповідно до якої об'єктом права спільної сумісної власності подружжя є житло, набуте одним з подружжя під час шлюбу внаслідок приватизації державного житлового фонду, є безпідставним, оскільки зазначена норма застосовується лише у випадку перебування подружжя у шлюбі. У цій справі шлюб між сторонами визнаний недійсним, а тому він не створює жодних прав та обов'язків для сторін, між якими він був зареєстрований.

Безпідставними є також посилання на частину другу статті 45 СК України, згідно з якою, якщо протягом недійсного шлюбу особи набули майно, воно вважається таким, що належить на праві спільної часткової власності, оскільки спірну квартиру відповідач отримав у власність шляхом приватизації.

У контексті дослідження правових проблем розмежування неукладеного шлюбу та недійсного шлюбу релевантним є аналіз таких позицій Верховного Суду:

1. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 24 вересня 2018 року у справі № 344/14781/15-ц, провадження № 61-29958св18.

2. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 22 серпня 2023 року у справі № 521/3657/22 провадження № 61-12899св22.

Аналіз даних рішень КЦС ВС, у яких предметом розгляду виступало питання визнання шлюбу неукладеним, дає підстави дійти висновку, що інститути неукладеності та недійсності шлюбу Верховним Судом є чітко розмежованими. У цих рішеннях КЦС ВС жодного разу не використовує категорію «недійсність шлюбу», і не застосовує статей 38–47 СК України. Це підтверджує висновки, зроблені нами під час дослідження теоретичних аспектів недійсності шлюбу.

У свою чергу, у Постанові від 14.12.2021 у справі № 761/16077/19 КЦС ВС висвітлила правову позицію щодо розмежування шлюбу та правочину. У цьому рішенні КЦС ВС звернула увагу на помилки судів першої та апеляційної інстанцій, які у справах про визнання шлюбу недійсним застосовували положення ЦК України щодо недійсності правочину. КЦС ВС наголосила на тому, що шлюб по своїй суті не є правочином, а тому до конструкції недійсності шлюбу положення ЦК України про правочини, зокрема й норми параграфу 2 «Правові наслідки недодержання сторонами при вчиненні правочину вимог закону» глави 16 ЦК України, не можуть бути застосовані.

Аналіз практики Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), перш за все, передбачає дослідження питання застосовності статті 12 Європейської Конвенції з прав людини (далі – Конвенція) у справах про правові наслідки недійсності шлюбу.

Згідно зі статтею 12 Конвенції «Право на шлюб»: «Чоловік і жінка, що досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права».

ЄСПЛ у справі *Burghartz v. Switzerland* (Постанова Великої Палати, 1994, параграфи 21–30) та справі *Ünal Tekeli v. Turkey* (Постанова Великої Палати, 2005, параграфи 39–69) дійшов висновку, що стаття 12 Конвенції не застосовується до шлюбу та відносин між подружжям, які виходять за рамки права на шлюб, а деякі аспекти шлюбу, включаючи право на вибір прізвища, можуть розглядатися і розглядалися за статтею 8 окремо або у поєднанні зі статтею 14 Конвенції.

Таким чином, стаття 12 Конвенції не застосовується у справах щодо правових наслідків недійсності шлюбу. Замість неї у таких справах може застосовува-

тись стаття 8 Конвенції («Право на повагу до приватного і сімейного життя») окремо або у поєднанні із статтею 14 Конвенції («Заборона дискримінації»).

У свою чергу, дослідимо практику ЄСПЛ щодо застосовності цих статей Конвенції у справах про правові наслідки недійсності шлюбу.

ЄСПЛ, розглядаючи заяву у справі *Benes v. Austria* (Постанова Комісії, 1992), у якій заявниця, шлюб якої був визнаний австрійським судом недійсним, скаржилась, зокрема, на те, що унаслідок визнання шлюбу недійсним були порушені її права, передбачені статтею 8 Конвенції, у тому числі і права на отримання пенсії померлого чоловіка, зазначив таке:

«Рішення австрійського суду про визнання шлюбу заявниці недійсним мали наслідки для її правового статусу і в цілому для її приватного життя. Таким чином, мало місце втручання в її право на повагу до приватного життя, передбачене статтею 8 Конвенції».

Таке втручання становить порушення статті 8, якщо тільки воно не є виправданим відповідно до пункту 2 статті 8 як таке, що відповідає австрійському законодавству і є необхідним у демократичному суспільстві для захисту однієї з цілей, викладених у цьому положенні.

Що стосується питання про те, чи були рішення австрійського суду про визнання шлюбу заявниці недійсним необхідними в демократичному суспільстві для досягнення вищезазначених цілей, Комісія вважає, що національне законодавство повинно встановлювати правила, згідно з якими шлюб є недійсним, і визначати правові наслідки, включаючи процедуру визнання відповідного шлюбу недійсним. Комісія зазначає, що у цій справі австрійські суди ретельно розглянули той факт, що подружжя ніколи не жило спільним подружнім життям, і що колишній чоловік заявниці визнав, що шлюб був укладений з метою надання заявниці австрійського громадянства і що він ніколи не мав наміру вести спільне життя.

Австрійські суди визнали шлюб заявника недійсним відповідно до S. 23 австрійського Закону про шлюб. Вони визнали шлюб фіктивним, укладеним з єдиною метою – надати заявнику австрійське громадянство. Таким чином, втручання відповідало австрійському законодавству. Процедура визнання фіктивного шлюбу недійсним слугувала запобіганню безладу та захисту прав та інтересів інших осіб.

За цих обставин рішення австрійських судів про визнання шлюбу заявниці недійсним не видаються непропорційними і можуть розглядатися як необхідні в демократичному суспільстві для запобігання безладу та захисту прав інших осіб. Отже, немає жодних ознак порушення права заявника за статтею 8 Конвенції».

Відповідно, ЄСПЛ визнав частину даної заяви такою, що є явно необґрунтованою (*manifestly ill-founded*) у розумінні пункту 2 статті 27 Конвенції.

Системний аналіз рішень ЄСПЛ дає підстави зробити висновок, що питання саме правових наслідків недійсності шлюбу не було підставою розгляду ЄСПЛ

в інших справах, ніж *Benes v. Austria* (Постанова Комісії, 1992). Рішення ЄСПЛ у справах, пов'язаних з недійсністю шлюбу, стосуються більшою мірою підстав недійсності шлюбів, ніж правових наслідків їх недійсності для сторін. У свою чергу, у таких справах вже є застосовною стаття 12 Конвенції. Зокрема, у справах *Rees v. The United Kingdom* (Постанова Великої Палати, 1986), *F. v. Switzerland* (Постанова Великої Палати, 1987), *Theodorou and Tsotsorou v. Greece* (Постанова Великої Палати, 2019) ЄСПЛ констатував, що якщо визнання шлюбів заявників недійсними непропорційно обмежило їхнє право на шлюб до такої міри, що була порушена сама суть цього права, стаття 12 Конвенції є порушеною.

Висновки

1. Недійсний шлюб, за загальним правилом, не є підставою для виникнення для виникнення у осіб, між якими він був зареєстрований, прав та обов'язків подружжя, а також прав та обов'язків, які встановлені для подружжя іншими законами України. Однак, такий шлюб здатен нести певні правові наслідки (інші, крім тих, що пов'язані з його недійсністю) зокрема, позитивні правові наслідки для добросовісної сторони подружжя (стаття 46 СК України).

2. Окрім правових наслідків, передбачених статтями 45–46 СК України, недійсний шлюб здатен породжувати також і так звані суміжні правові наслідки. Наприклад, недійсний шлюб має своїм наслідком збереження набуті повної цивільної дієздатності для добросовісного члена подружжя (відповідно до положень частини 2 статті 34 Цивільного кодексу України).

3. Правові наслідки є визначальною розмежувальною ознакою між недійсним шлюбом та неукладеним шлюбом. Останній, на відміну від недійсного шлюбу, не створює жодних правових наслідків, окрім тих, що пов'язані з його недійсністю.

4. Оскільки шлюб не є правочином, а тому до конструкції недійсності шлюбу відповідні норми ЦК України про недійсність правочинів не мають застосовуватись.

4. Аналіз судової практики Верховного Суду підтверджує висновки, зроблені нами під час аналізу теоретичних аспектів розмежування недійсного та неукладеного шлюбу за критерієм їх правових наслідків, а також правових наслідків недійсності правочину та недійсності шлюбу.

5. Аналіз практики Європейського Суду з прав людини дає підстави зробити висновок про те, що справи, що стосуються правових наслідків недійсного шлюбу не охоплюються статтею 12 Конвенції «Право на шлюб». Однак, у таких справах можуть застосовуватись стаття 8 Конвенції окремо або у поєднанні зі статтею 14 Конвенції.

Європейський Суд з прав людини наголошує на тому, що визнання шлюбу недійсним має наслідки для правового статусу особи і в цілому для її приватного життя, гарантоване статтею 8 Конвенції. Таке втручання становить порушення статті 8, якщо тільки воно не є виправданим і необхідним у демократичного суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алопій І. В. Правові наслідки недійсності шлюбу для добросовісної особи. Університетські наукові записки. № 1. 2009. С. 56–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2009_1_11
2. Бородовський С. Проблеми одностороннього правочину. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. 3: 178–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapnu_2010_3_17
3. Гопанчук В. С., Войтенко Т. В. Суміжні правові наслідки недійсного шлюбу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. № 10-2 (1). 2014. С. 156–159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_10-2%281%29_45
4. Дякович М. М. Окремі проблеми визнання шлюбу недійсним за законодавством України. *Юридичний бюлетень*. Випуск 24. 2022. URL: <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2022/24/4.pdf>
5. Кравчик М.Б. Особливості визнання шлюбу недійсним. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 4. С. 49–52. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2018/14.pdf
6. Мартинюк О.В., Довгань Б.В., Захарчук Д. О. Окремі проблеми сімейного законодавства щодо недійсності шлюбу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 251–254. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/62.pdf

7. Мироненко В. П. До питання щодо розмежування інститутів «недійсного шлюбу» та «неукладеного шлюбу». Цивільно-правове законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку. 2016. КНУТД. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/5604/1/CPZakonUA2016_P023-026.pdf
8. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 10.11.2020 у справі № 761/16179/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92842195>
9. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 24 вересня 2018 року у справі № 344/14781/15-ц, провадження № 61-29958св18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76822785>.
10. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 22 серпня 2023 року у справі № 521/3657/22 провадження № 61-12899св22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112992693>
11. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 14.12.2021 у справі № 761/16077/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102010360>
12. Про громадянство : Закон України від 18 січня 2001 року № 2235-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>
13. Розгон О. В. Теоретичні та практичні аспекти виконання договору довічного утримання. *Юридичний науковий електронний журнал* юридичного факультету Запорізького національного університету. № 2. 2016. С. 35–39. URL: <https://core.ac.uk/reader/343512360>
14. Сафончик О. І. Поняття припинення шлюбу та його відмінність від визнання шлюбу недійсним за законодавством України. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету Одеська юридична академія*. № 3. 2017. С. 51–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2017_3_7.
15. Сидоренко Д. І. Загальні юридичні наслідки недійсності шлюбу за сімейним законодавством України. Університетські наукові записки. № 3 (4). 2018. С. 148–157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2018_3-4_16
16. Сита, О. В. Адміністративний порядок визнання шлюбу недійсним. 2014. URL: <http://surl.li/soxcm>
17. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
18. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. С. Я. Фурси. К. : Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2008. 1248 с.
19. Хобор Р. Підстави визнання шлюбного договору недійсним за цивільним та сімейним законодавством України. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 2 (8). URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/11887/1/%d1%85%d0%be%d0%b1%d0%be%d1%80.pdf>
20. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
21. Чабан О. М. Особливі умови застосування двосторонньої реституції та особливі правові наслідки недійсних правочинів/Шляхи розвитку правової науки в умовах сьогодення. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (22-23 травня 2021 р.) К.: ДУІТ, 128–130. URL: <https://cutt.ly/tw7agYZV>
22. Чурпіта Г. В. Визнання шлюбу неукладеним. VI-ті наукові читання присвячені пам'яті академіка В.В. Копейчикова. 17 листопада 2016 р. https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/tdp/mater_kopeichikov_17_11_16.pdf#page=155
23. Явор О. А. Визнання шлюбу неукладеним як юридична фікція в сімейному праві. Проблеми цивільного права та процесу. 2016. С. 144–146. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9a2c7f44-dd07-4e03-ab0c-0f7f9aab62a9/content#page=144>
24. Benes v. Austria : European Court of Human Rights Decision (January 6, 1992), application № 18643/91. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-57865%22>
25. Burghartz v. Switzerland : European Court of Human Rights Decision (February 22, 1994), application № 16213/90. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-57865%22>
26. F. v. Switzerland: European Court of Human Rights Decision (December 18, 1987), application № 11329/85. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-62048%22>
27. Rees v. The United Kingdom: European Court of Human Rights Decision (October 17, 1986), application № 9532/81. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-62121%22%7D>
28. Theodorou and Tsotsorou v. Greece: European Court of Human Rights Decision (December 5 2019), application № 57854/15. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%22itemid%22:%22001-195547%22>
29. Ünal Tekeli v. Turkey: European Court of Human Rights Decision (February 16, 2005), application № 29865/96. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-67482%22>